

Kujundlike (üंबरütlevate) nimetuste algustäht

Emakeele Seltsi keeleteoimkonna otsus 27. VI 2018

Peeter Päll

Emakeele Seltsi keeleteoimkond on Peeter Pälli esildise alusel arutanud kujundlike (üंबरütlevate) nimetuste algustähte koosolekutel 3. märtsil 2017 Tartus ning 13. juunil 2018 Jõhvis.

Keeleteoimkonna otsus

Kujundlikke (üंबरütlevaid) isikute, kohtade, ruumide, ehitiste jm nimetusi võib käsitada nii kujundliku väljendina kui ka hüüdnimena ja sellekohaselt kirjutada

- a) väikese algustähega nagu nimetusi (*raudne leedi, must mander, tõusva päikese maa, plasku*) või
- b) läbiva suurtähega nagu nimesid (*Raudne Leedi, Must Mander, Tõusva Päikese Maa, Plasku*).

Kahtluse korral eelistatagu väiketähte. Kujundlikke kohtade, ruumide ja ehitiste nimetusi võib nimena kirjutada nii läbiva suurtähega (*Must Mander, Tõusva Päikese Maa*) kui ka kohanimemalli kohaselt, milles liigisõna kirjutatakse väikese tähega (*Must mander, Tõusva Päikese maa*).

Selgitus

Kujundlike ehk traditsioonilise terminiga üंबरütlevate nimetuste all on mõeldud enamasti kujundlikke keelendeid, mis tähistavad kindlaid objekte (kohti, inimesi, ruume, ehitisi, tooteid jne), ent

ei ole nende n-õ pärisnimed ehk ametlikud nimed, mingis mõttes meenutavad nad hüüdnimesid.

Kujundlikud (ümberütlevad) nimetused moodustavad üleminekuala nimede ja mittenimede vahel ning reegli mõttes pole otstarbekas tõmmata nende vahele selget piiri. Kohanimed on sageli oma olemuseltki metafoorsed, nt *Munamägi*, *Suur katel*¹, *Uus Maailm* (Tallinna linnajagu). Isikunimede puhul on raske tõmmata piiri näiteks hüüdnimede ja ümberütlevate isikunimede vahele (*punane parun* ~ *Punane Parun*).

Varaseimad keelekorraldusallikad on seda teemat kas vältinud (nt 1960. aasta ÕSi õigekirjalisas) või piirdunud mõne üksiku näitega. 1976. aasta ÕSi õigekirjalisas on soovitatud kohtade ümberütlevad nimetused kirjutada väikese algustähega, nt *püramiidide maa* (Egiptus), *linn seitsmel künkal* (Rooma), *jäämander* (Antarktis), erandina mainitud aga *Must Mander*, *Robeline Mander*, *Vana Maailm*, *Uus Maailm*, *Kolmas Maailm*, *Metsik Lääs*, *Igavene Linn*, *Suur Lomp*. Sama soovitus käib ümberütlevate isikunimede kohta: *ajaloo isa* (Herodotos), *Emajõe ööbik* (Koidula), *Lucia legendi meister* (anonüümne kunstnik XV sajandist). Edasistes käsitlustes korduvad põhiliselt samad näited, T. Erelt lisab „Eesti ortograafias“ märkuse, et mõnda hüüdnimestunud nimetust võib ka läbiva suurtähega kirjutada: *Koidulaulik*, *Igavene Juut* (Jeruusalemma Ahhasveros).

Niisugune esitus jätab paratamatult mulje, nagu oleks kusagil olemas nimekirja nimetustest, mida üldreeglist erinevalt kirjutatakse. Sellist nimekirja aga pole ja seepärast tuleks justkui iga uue nimetuse puhul, mida kujundlikuks tõlgendatakse, kaaluda, kas lähtuda üldreeglist või teha erand ja kirjutada see nimena. Pealegi ei näi ka erandid väga vaieldamatud, vaevalt keegi pahandaks, kui kirjutataks *uus maailm* (*uus ilm*), *kolmas maailm*, *suur lomp*. Pole ka head vastust küsimusele, miks *Musta Mandri* puhul kirjutame *mandri* suure tähega, aga *Aafrika mandri* puhul väiketähega.

Seetõttu on otstarbekam loobuda täpsete piiride tõmbamisest ja tunnistada, et tegu on reegli mõttes perifeeriaga, kus saab

¹ Siin on kujundlik liigisõna *katel*, mis esineb ka mõnes muus Eesti kohanimes.

rakendada nii väiketähest nimetuste malli kui ka suurtähest nimemalli. Võimaluse korral tuleks eelistada väiketähest malli, kuid juurdunud tava ei ole seepärast tarvis muuta. 2018. a ÕSis jäävad seal juba olemas olevad näited samaks, kuid teatagu, et kirja-keeles sobib kirjutada ka *must mander* (nagu *jäämander*), *vana maailm* ja *metsik lää*.